

III. TEOLOGIA SISTEMATICĂ

ESHATOLOGIA CREȘTINĂ. CENTRALITATEA PERSOANEI LUI IISUS HRISTOS ÎN ESHATOLOGIE

VALER BEL

Abstract. Christian Eschatology. The Centrality of the Person of Jesus Christ in Eschatology.

The present study presents Christian eschatology, emphasizing, at the same time, the centrality of the Person of Jesus Christ in eschatology. It does so with special reference to the theology of Father Dumitru Stăniloae, as he is one of the greatest Orthodox theologians of the 20th century, who deepened theology in the light of Holy Scripture and in the spirit of the Church Fathers, but also taking into account the interrogations of the contemporary world, establishing, at the same time, a balance between triadology, Christology and eschatology.

Keywords: *eschatology, Dumitru Stăniloae, Christology, private judgment, communion of saints, immortality of the soul.*

Deoarece în contemporaneitate circulă tot felul de concepții străine de creștinism referitor la viața de după moarte, am ales să prezint eshatologia creștină, subliniind, în același timp, *centralitatea Persoanei lui Iisus Hristos în eshatologie*. Voi face aceasta cu referire specială la teologia Părintelui Dumitru Stăniloae, întrucât este unul dintre cei mai mari teologi ortodocși ai secolului al XX-lea, care a aprofundat teologia în lumina Sfintei Scripturi și în duhul Părinților Bisericii, dar având în vedere și interogațiile lumii contemporane, stabilind, în același timp, un echilibru între triadologie, hristologie și eshatologie.

Sfârșitul vieții pământești și viața veșnică. Introducere în eshatologia creștină

Eshatologia (τα εσχατα = cele din urmă) este vorbirea despre partea finală a existenței creației lui Dumnezeu, în sensul că aceasta va dura veșnic. Pentru această fază finală și eternă este toată viața în Hristos pe pământ; pentru ea s-a întrupat, a murit pe cruce și a înviat Hristos și ne-a chemat și a rămas prin conlucrarea noastră în comuniune cu noi. Cu această țintă a creat Dumnezeu lumea¹. Existența creației are trei etape: a) cea de la creație până la Hristos, b) cea în Hristos, determinată de Hristos până la sfârșitul veacurilor, sau sfârșitul chipului actual al lumii și c) cea care urmează după acest sfârșit.

Creștinii cred că însuși sensul vieții s-a împlinit în Hristos, întrucât El a dat posibilitatea să se ajungă la desăvârșirea finală și la viața de veci. Numai Hristos care a înviat ne dă siguranța obiectivă despre viața viitoare și numai în comuniune cu El, întrupat și înviat ca om – comuniune cu Persoana dumnezeiască eternă, întrupată pentru vecie ca om și intrată ca atare în relație intimă și veșnică cu noi – este o comuniune care ne asigură o adevărată fericire eternă, coștientă și deplină.

Pentru credința creștină, dar și pentru judecata obiectivă, viața viitoare în care ne menținem eterni ca persoane este decisivă pentru sensul vieții pământești, întrucât ea are nu numai forma unei vieți eterne fericite pentru cei ce au acceptat în Hristos un sens deplin al vieții pământești, ci și a unei vieți eterne nefericite pentru cei ce n-au acceptat acest sens. Planul eshatologic, sau viața eternă de după moarte, nu este pentru creștini, însă, numai ceva viitor; ea a început prin și în Iisus Hristos care a înviat ca om din morți. Iar întrucât Hristos rămâne cu cei credincioși într-o legătură intimă sau chiar în ei, viața eternă a început și pentru ei ca arvună (*Ioan* 5, 24). De aceea în Noul Testament se spune că în Hristos suntem la «sfârșitul veacurilor» (*1 Corinteni* 10, 11; *Evrei* 9, 26).²

Dacă Persoana lui Iisus Hristos are un rol central în viața creștină pământească, acest rol se va arăta deplin în eshaton. Autorul și criteriul judecății, atât a sufletului de la judecata particulară, ce va avea loc după moartea fiecăria, cât și a omului înviat cu trupul la viața veșnică, la a doua venire a Domnului și la judecata universală va fi Iisus Hristos, după cum El însuși a spus: «Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului» (*Ioan* 5, 22). Dar Hristos este autorul judecății, nu în sensul că El rotește sentințe arbitrare, sau conform unor legi impersonale, ci în sensul că din El

¹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 211.

² Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, p. 212.

se revarsă viața și fericirea comuniunii depline peste cei ce au viețuit după exemplul Lui și s-au asemănat cu El, având încă din viața aceasta lumina și bucuria comuniunii cu El, iar cei ce nu L-au urmat vor rămâne într-o lipsire definitivă de bucuria acestei comuniuni cu El, Persoana-izvor a toată iubirea dumnezeiască și omenească. Pentru cei ce au crezut și au trăit după modelul lui Hristos, judecata lui Hristos înseamnă arătarea Lui cea mai evidentă în relație cu ei, împreună cu toate darurile iubirii Lui; pentru cei ce L-au respins, judecata înseamnă încetarea oricărei încercări a Lui de a Se mai apropia de ei, de a-i mai scoate din atitudinea lor de refuz față de El; și aceasta nu pentru că n-ar mai voi El să le arate iubirea Sa, ci pentru că ei s-au învățat în patimile care au la bază negarea Lui și neascultarea de El. În aceștia continuă să persiste o necunoaștere și o contestare a Lui. Dualitatea aceasta contradictorie este afirmată și de Sfinții Părinți; spre exemplu Sfântul Ioan Damaschin, care a sintetizat teologia primelor șapte secole creștine, spune că Dumnezeu continuă să împărtășească bunurile Sale și diavolului și celor din iad, dar aceștia sunt lipsiți de Dumnezeu pentru că nu-l doresc și nu-l iubesc.³

Pentru că persoana umană trece la viața veșnică prin sufletul său odată cu moartea fizică, prin despărțirea sufletului de trup, vorbim despre *eshatologia particulară*, care se referă la: moartea omului, nemurirea sufletului, judecata particulară și consecințele ei pentru starea sufletelor, raiul și estența iadului și posibilitatea unui iad etern, Autorul și criteriul judecății particulare, martorii, acuzatorii și apărătorii de la judecata particulară, starea sufletelor între judecata particulară și cea universală: sporirea în comuniunea cu Dumnezeu a sufletelor celor decedați în credință, comuniunea dreptilor întreolaltă și a Bisericii de pe pământ cu ei, rugăciunile pentru cei răposați și starea sufletelor din iad.

Ceea ce urmează după a doua venire a Domnului se referă la întreaga lume creată și la ridicarea ei pe un nou plan de existență, de aceea se numește *eshatologia generală sau universală*.

Eshatologia particulară

Sensul vieții și al morții

Prin moarte înțelegem sfârșitul vieții pământești datorită despărțirii sufletului de trup. Această despărțire se produce din cauza slăbirii și morții celulelor corpului uman în urma unei boli, a vârstei înaintate, ori din cauza unui accident, care distruge violent funcția celulelor și locul lor în corp. Despărțirea sufletului de trup îl lipsește pe acesta de suportul lui mate-

³ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, pp. 274-275.

rial și pune capăt existenței pământești a omului. Omul știe că viața lui se sfârșește prin moarte, mai devreme sau mai târziu, dar nu cunoaște moartea din experiență proprie, ci numai din experiența altora. El cunoaște astfel moartea din afară, fiindcă o vede la alții, dar nu cunoaște moartea în sine, din interiorul său, și de aceea nu poate da un răspuns definitiv și mulțumitor pentru toți cu privire la problema morții.

Moartea constituie evenimentul cel mai profund și mai tulburător al vieții, care ridică în mintea omului problema sensului vieții, fiindcă o viață care se închie cu moartea nu poate fi decât absurdă și lipsită de sens. Moartea este granița la care ne apare Domnul vieții, Creatorul, Cel care singur este nemuritor (*1Timotei* 6,16). Răspunsurile pe care a încercat omul să le dea la problema morții au fost neconcludente. Unii au desconsiderat trupul, considerând că adevărata viață a spiritului ar începe numai după moartea fizică, fie printr-o revărsare a sufletului într-o existență impersonală și panteistă, fie printr-o viață personală trăită în jurul lui Dumnezeu, Care nu Se confundă cu natura. Alții socotesc că moartea este un fenomen biologic natural, prin care forțele vitale concentrate într-un organism reintră în circuitul naturii pentru a se concentra în alte organisme.

Omul modern caută să se elibereze de gândul morții și să acopere realitatea ei prin subterfugii, nemaipurtând doliu și ducându-l pe cel decedat la cimitir sau la crematoriu cât mai discret posibil. Dar cu toate că pentru el moartea pare să constituie un fenomen natural - cel puțin așa gândește -, totuși în prezența ei este cuprins de o mare spaimă, iar aceasta pentru că moartea rămâne un fenomen extrem de important și tulburător pentru om. Toate încercările omului de a găsi un răspuns la problema morții rămân neconcludente, fiindcă omul nu se poate ridica deasupra morții. Cel ce S-a ridicat deasupra vieții și a morții a fost numai Hristos și numai El poate da un răspuns definitiv acestei probleme și sensului ei.

Mântuitorul Iisus Hristos a arătat că principala cauză a morții noastre fizice, ca despărțire a sufletului de trup, este căderea omului din comuniunea strânsă cu Dumnezeu. Atâta vreme cât omul, ca ființă creată și muritoare, a rămas în comuniune cu Dumnezeu-Creatorul, Cel necreat și nemuritor, a primit de la El puterea divină, care l-a ferit de stricăciune și de moarte. Din momentul în care omul a ieșit, prin neascultare, din comuniunea cu Dumnezeu, a pierdut puterea dumnezeiască a vieții, prin care putea să devină nemuritor, și a căzut în stricăciune și moarte fizică.

Însă Dumnezeu nu l-a lăsat nici atunci să piară, fiindcă este făptura Sa, creat după chipul nemuritor al lui Dumnezeu, ci a trimis pe Fiul Său, din iubire față de lume (cf. *Ioan* 3, 15-17), ca să-l izbăvească din moarte. Hristos ne-a descoperit nu numai cauza morții noastre fizice, ci a refăcut comuniunea noastră cu Dumnezeu prin faptele Sale mântuitoare, ascultă-

tor făcându-Se până la moarte și încă moarte pe cruce (*Filipeni 2, 8*). Prin ascultarea Lui, care a culminat cu moartea fizică, Hristos a schimbat radical sensul morții, fiindcă moartea, ca rezultat al neascultării omului și necomuniunii noastre cu Dumnezeu, a devenit prin ascultarea Lui moarte spre comuniune de viață veșnică cu Dumnezeu. Moartea lui Hristos este evenimentul decisiv prin care viața lui Dumnezeu și slava Lui au venit definitiv în lume. Prin Jertfa și Învierea lui Hristos ceva radical nou s-a produs în starea creației și istoria umanității, s-a schimbat însăși condiția ontologică a existenței noastre. În Iisus Hristos Cel înviat viața lui Dumnezeu intră în viața creației și istoria omenirii, prefăcând starea ei veche într-o stare nouă, pregătindu-i o stare viitoare. Cu moartea și înviera lui Hristos lumea a intrat într-o primăvară cosmică al cărui seceriș va fi refacerea universului nostru în noutatea și strălucirea de la sfârșitul timpului. Cu Învierea lui Hristos viața și istoria omenirii este orientată spre Împărăția viitoare a lui Dumnezeu, care într-o formă anticipată, este deja prezentă în mijlocul nostru aici și acum, ca Împărăție a Sfântului Duh, Biserica. Dacă ne este dat harul să murim cu El spre comuniunea de viață veșnică cu Dumnezeu, atunci întâmplarea zilnică și banală pe care o numim moartea omului este ridicată între tainele lui Dumnezeu. *Mântuitorul Iisus Hristos a schimbat esențial sensul morții, fiindcă moartea nu mai înseamnă coborârea omului în neființă, ci înălțarea lui la viața veșnică.*

Omul creștin se pregătește în cursul întregii vieți pământești să se mântuiască în viața veșnică prin sporirea și întărirea comuniunii lui cu Hristos și cu semenii, pentru ca moartea să fie trecerea lui la plenitudinea comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii săi. Dar moartea este pragul peste care trebuie să trecem ca să intrăm în sensul deplin al existenței. Prin moartea și învierea lui Hristos Cel răstignit, moartea și-a schimbat nu numai rolul ei în sine, ci și în experiența celor ce o trăiesc, descoperindu-se ca poartă spre viața cea netrecătoare. Celor ce cred în Hristos, nu li s-a deschis numai calea eternității, ci au și primit puterea dumnezeiască de a parcurge împreună cu El calea care duce la viața veșnică în iubirea lui Dumnezeu. De aceea „Iisus a zis: Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac” (*Ioan 11, 25-26*). Prin Botez primim din Hristos putere pentru moartea tainică cu El, ca să putem înainta spre învierea cu El: „Așa și voi, socotiți-vă că sunteți morți păcatului, dar vii pentru Dumnezeu, în Hristos Iisus, Domnul nostru” (*Romani 6, 11*). Hristos ne dă puterea să trăim moartea tainică cu El, moartea egoismului păcatului, ca predare lui Dumnezeu, într-o continuă dezvoltare, pentru ca în momentul culminant al morții fizice, despărțirea sufletului de trup să coincidă cu intrarea culminantă în plenitudinea vieții: „Purtând totdeauna în trup moartea lui Iisus, pentru ca și viața lui Iisus să se arate în

trupul nostru” (2Corinteni 4,10). Strigătul lui Iisus pe cruce: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu pentru ce M-ai părăsit?” își are economia sa în pregătirea noastră pentru acceptarea morții ca poartă spre învierea fericită cu El. Prin acest strigăt Iisus ne arată că a fost om adevărat și Și-a asumat condiția noastră, inclusiv moartea, și din dorința de a Se uni ca om deplin cu Tatăl, acceptă și durerile morții, ca noi să învățăm să acceptăm din iubire față de Hristos, această ultimă durere a vieții noastre pământești, cu credința că „nici moartea, nici viața... nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostrum” (Romani 8, 38-39).

Nemurirea sufletului

Prin despărțirea sufletului de trup, în urma morții fizice, sufletul intră în viața veșnică, iar trupul se descompune în elementele naturii materiale: „Și pulberea să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să se întoarcă la Dumnezeu, Care l-a dat” (Eclesiastul 12, 7), se arată deja în Revelația Vechiului Testament.

În teologia mai veche învățătura despre nemurirea sufletului era întemeiată pe indestructibilitatea lui, ca substanță spirituală și simplă. Dar această învățătură era mai curând o învățătură de natură filosofică, inspirată din panteismul substanțialismului aristotelic, decât una teologică. Oricât de simplu și spiritual este sufletul ca substanță, el este creat și nu poate fi nemuritor prin el însuși. Sufletul este nemuritor prin voința lui Dumnezeu, cea creatoare și conservatoare, care vrea ca persoana umană, creată după chipul nemuritor al Său, să fie prin suflet, în mod neîntrerupt dependentă de El, să laude și să iubească neîntrerupt pe Dumnezeu. Pentru aceste motive a înzestrat Dumnezeu de la început sufletul cu harul Său, iar după întruparea Fiului Său ca om și după învierea Lui, Însuși Acesta S-a sălășluit în om. De aceea, un temei important pentru nemurirea sufletului celor credincioși este faptul că Hristos S-a sălășluit în ei, sau Fiul lui Dumnezeu care S-a făcut om pentru vecie Se sălășluiește în cei ce cred în El și împlinesc cuvântul Lui. De aceea, Sfântul Apostol Pavel spune: „câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat” (Galateni 3, 27) și „știm că dacă acest cort, locuința noastră pământească, se va strica, avem zidire de la Dumnezeu, casă nefăcută de mână, veșnică, în ceruri. Căci de aceea și suspinnăm în acest trup, dorind să ne îmbrăcăm cu locuința noastră cea din cer, dacă totuși vom fi înveșmântați, iar nu goi” (2Corinteni 5, 1-2). Aceste cuvinte ale Apostolului arată că sufletul a fost creat ca Hristos să locuiască în el.

Sufletul este nemuritor prin voința lui Dumnezeu, ca să se bucure veșnic de comuniunea lui cu Dumnezeu. Dacă iese din această comuniune,

prin negarea Lui și lucrarea împotiva voii lui Dumnezeu, va regreta veșnic despărțirea prin *propria sa libertate de Dumnezeu, Creatorul său*.

Sunt unii teologi, precum Paul Althaus, Wolfhart Pannenberg, care consideră că sufletul moare, se distruge, odată cu trupul, pentru ca astfel Dumnezeu să apară ca Acela Care singur poate să-l aducă din nou la viață împreună cu trupul la învierea de obște.

Dar Dumnezeu nu întrerupe orice relație cu o persoană pe care a adus-o la existență, creând-o după chipul Său. Dacă iubirea lui Dumnezeu este neîntreruptă, neîntreruptă trebuie să fie și existența persoanei spre care se îndreaptă iubirea Sa. Dumnezeu ține sufletul omului în existență și după moartea fizică, ca să arate că iubirea Lui rămâne în veci chiar și față de cei ce nu vor răspunde în veci la iubirea Lui. Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție afirmă categoric existența conștientă a sufletului după moarte.

Deja în Revelația Vechiului Testament se afirmă clar cu referire la despărțirea sufletului de trup la moarte: „Și pulberea să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să se întoarcă la Dumnezeu, Care l-a dat” (*Eclesiastul* 12, 7). Iar Mântuitorul Iisus Hristos, în *Pilda despre bogatul nemilostiv și săracul Lazăr*, arată existența conștientă a sufletelor celor repausați: „Și a murit săracul și a fost dus de către îngeri în sânul lui Avraam. A murit și bogatul și a fost înmormântat. Și în iad, ridicându-și ochii, fiind în chinuri, el a văzut de departe pe Avraam și pe Lazăr în sânul lui. Și strigând a zis: Părine Avraame,...” (*Luca* 16, 22-24). Sfântul Apostol Pavel spune, de asemenea: „Avem încredere și voim mai bine să plecăm din trup și să petrecem la Domnul” (*2 Corinteni* 5, 8). *Apocalipsa* ne relatează despre cei 24 de bătrâni care se închină Mielului (7, 9), despre mulțimea ce stă înaintea tronului Mielului (1, 1-14), despre cei ce locuiesc în cer (13, 6; 14, 3; 14,13; 15, 2) și despre *sufletele* celor înjunghiați pentru cuvântul lui Dumnezeu, ce stau sub jertfelnicul din cer: „am văzut sub jertfelnic, sufletele celor înjunghiați pentru cuvântul lui Dumnezeu și pentru mărturia pe care au dat-o, Și strigau cu glas mare și ziceau: Până când, Stăpâne sfinte și adevărate, nu vei judeca și nu vei răzbuna sângele nostru, față de cei ce locuiesc pe pământ? (6, 9). Și mai departe: „mam uitat și iată mulțime multă, pe care nimeni nu putea s-o numere, din tot neamul și semințiile și popoarele și limbile, stând înaintea tronului și înaintea Mielului, îmbrăcați în veșminte albe și având în mână ramuri de finic. Și mulțimea striga cu glas mare zicând: Mântuirea este de la Dumnezeul nostru, Care șade pe tron și de la Mielul” (7, 9-10). Toate aceste mărturii ale Sfintei Scripturi, și altele ca acestea, arată incontestabil existența conștientă a sufletelor celor repausați, care constituie centrul persoanei umane, și care așteaptă manifestarea iubirii lui Dumnezeu pe un plan nou de existență.

Aceste mărturii ale Sfintei Scripuri pot fi aprofundate teologic astfel: Fiecare persoană umană este o realitate unică, este chipul nemuritor al lui

Dumnezeu, un semn unic al gândirii creatoare a lui Dumnezeu și rămâne ca o mărturie unică a acestei gândiri, ca o formă unică a revelației Lui. Dumnezeu nu uită nici o persoană umană, și dacă nu o uită înseamnă că o ține în existență. Prin faptul că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om, Dumnezeu a afirmat valoarea veșnică a a tuturor persoanelor umane. Fără să se anuleze libertatea oamenilor ca persoane, toți oamenii rămân într-o legătură variată cu Hristos. În Hristos, Dumnezeu a legat existența oamenilor de existența Sa și existența Sa de omenire. Deci persoanele umane nu pot să dispară în neexistență odată cu moartea fizică.

Consecința gândirii că sufletul moare odată cu trupul provine din tendința de a face abstracție de judecata particulară în favoarea celei generale. Această tendință, la rândul ei, își are explicația în autonomia lumii văzute față de Dumnezeu. Autonomia lumii văzute față de Dumnezeu face abstracție de raționalitatea creației, dată în Logosul Tatălui. Adică de faptul că toate au fost create prin Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu (cf. *Ioan* 1, 1-3). Teza distrugerii persoanelor umane odată cu moartea fizică relativizează valoarea creației, întruparea Fiului lui Dumnezeu și tot planul mântuirii.

Judecata particulară și importanța ei

Existența sufletelor după despărțirea lor de trup prin moartea fizică arată și existența judecății particulare a sufletelor, mărturisită și ea clar în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. Credința în existența judecății particulare este comună marilor Biserici creștine.

Mântuitorul Iisus Hristos, în *Pilda despre bogatul nemilostiv și săracul Lazăr*, arată că, îndată după moarte, săracul Lazăr „a fost dus în sânul lui Avraam”, iar bogatul nemilostiv «în iad» (*Luca* 16, 22-23). Pe tâlharul care se pocăiește pe cruce Mântuitorul îl iartă și îl asigură că imediat după moarte va merge în rai: „Astăzi vei fi cu Mine în rai (*Luca* 23, 43), desigur în urma judecății. În același sens Apostolul Pavel spune: „Pentru că noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată a lui Hristos, ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine, ori rău” (*2 Corinteni* 5, 10), căci „este rânduit oamenilor o dată să moară, iar după aceea să fie judecata” (*Evrei* 9, 27). Sufletele continuă să viețuiască în locul pe care și l-au dobândit în această viață, în așteptarea judecății de apoi.

Judecata particulară este contestată prin teoria reîncarnării, sau a metempsihozei, susținută de antropozofi și spiritiști, dar și prin argumentul teoretic că judecata divină nu s-ar putea concilia cu bunătatea lui Dumnezeu. Metempsihoza pretinde că eternitatea ar fi o succesiune indefinită de existențe fericite sau nefericite pentru oameni, ei fiind etern liberi de a duce o viață bună sau rea. Argumentarea că judecata divină nu s-ar conci-

lia cu bunătatea lui Dumnezeu consideră că până la urmă răul va lua sfârșit și toate sufletele vor ajunge la fel de fericite. Însă la o analiză mai atentă se vede că aceste teorii au un caracter impersonal și substanțialist și distrug responsabilitatea omului și a vieții pământești înaintea lui Dumnezeu Cel personal și viu, pentru trei motive principale:

1). Aceste teorii fac abstracție de faptul că lumea a fost creată de Dumnezeu, afirmând că lumea sensibilă și cea inteligibilă există din eternitate, fără început și fără sfârșit, și astfel dispăre orice diferență dintre timp și eternitate, iar orice faptă istorică își pierde importanța ei unică. Pe această cale se distruge sensul existenței umane care tinde spre înveșnicirea trupului și a sufletului într-o stare provizorie și fără sens, ele fiind silite să peregrineze fără încetare prin tot felul de trupuri, prin reîncarnare.

2). Aceste teorii fac abstracție de ontologia mărturisită în Sfânta Scriptură, care consideră că lumea este bună în ființa ei, fiindcă răul ține de voința ceaturilor, a diavolului și a omului sedus de acesta. Astfel se cade în dualism ontologic, unde binele și răul fac parte în mod egal din ființa lumii. Din această cauză, omul nu mai poate învinge răul și apare ca fiind scutit de orice responsabilitate înaintea lui Dumnezeu.

3). Teoriile în cauză vorbesc de o evoluție veșnică și deterministă spre un bine universal tot mai înalt, în care Dumnezeu nu mai poate interveni. Pe această cale se distruge libertatea și identitatea personală a omului, ca și existența unui Dumnezeu personal, drept și iubitor, adevăruri care stau la baza credinței și moralei creștine.

Dar judecata lui Dumnezeu, prin care unii vor avea parte de fericire veșnică, iar alții de nefericire veșnică, înseamnă că *Dumnezeu numai constată* cu regret că unele persoane umane nu acceptă comuniunea cu El și prin aceasta rămân în nefericire prin însăși liberarea lor. Nu Dumnezeu condamnă pe om la iad, ci omul ajunge în iad fiindcă refuză comuniunea cu Dumnezeu. Astfel se conciliază dreptatea cu iubirea și bunătatea lui Dumnezeu, în ceea ce privește existența iadului. Judecata lui Dumnezeu, înțeleasă în lumina comuniunii, constituie cel mai bun răspuns ce se poate da acestor teorii care dezarmează omul în fața forțelor răului. Judecata particulară își dobândește caracterul duhovnicesc atunci când nu este înțeleasă ca sancțiune extedrioară a lui Dumnezeu, ci ca rezultatul comuniunii între om și Dumnezeu.

Autorul judecății

Autorul judecății particulare este același ca și al judecății universale, adică Iisus Hristos, Care a spus că: „Tatăl nu judecă pe nimeni, căci toată judecata a dat-o Fiului” (Ioan 5,22). Hristos este autorul judecății particu-

lare. Dar aceasta nu înseamnă că El rostește sentințe zdrobitoare, în conformitate cu prevederile unei legi impersonale, ci în sensul că din El se revarsă viața și fericirea comuniunii depline cu Dumnezeu peste cei ce au viețuit după pilda Lui și s-au asemănat cu El; iar cei ce nu L-au urmat vor fi lipsiți de bucuria comuniunii cu El, care va constitui suferința și chinurile pierderii acestei comuniuni. Aceasta arată că Hristos nu ia din afara Lui normele judecării, ci din El însuși, din umanitatea Lui desăvârșită, înrădăcinată în Absolutul divin, care este sursa fermă a înaintării spre adevărata desăvârșire în umanitate.

Prin asumarea și ridicarea umanității noastre la calitatea ei exemplară, prin actele Lui mântuitoare și prin sălășluirea Lui în cei ce cred în El, Hristos ne-a dat puterea de a muri față de omul vechi și de a deveni prin virtuți, ca să ajungem la culmea umană la care S-a ridicat El însuși. De aceea, Hristos nu este numai Judecătorul, ci și Cel care încununează și răsplătește pe cei care s-au străduit să se ridice spre nivelul Lui de om, împlinindu-i din umanitatea Sa îndumnezeită. Judecata lui Hristos constituie adstfel o încununare pe vecie cu mărirea Lui a celor ce au lucrat împreună cu puterea Lui pe calea asemănării cu El și lipsirea de cununi a celor ce nu L-au primit, rămânând prizonierii propriului lor egoism. Fără o asemenea judecată, generațiile de oameni sunt destinate să se prăbușească în neant, sau să evolueze prin căderi ridicări, care, prin monotonia lor, nu sunt departe de iad. În afară de judecata lui Hristos nu este decât iadul. Fiindcă numai judecata Lui dă prilejul celor ce o primesc să scape de neființă și de iad. Noi nu putem trăi fără a ne ști în legătură cu un criteriu absolut, care nu este decât Persoana supremă a lui Dumnezeu devenit om. „Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preînălțat pe El și I-a dăruit Lui nume care este mai presus de orice nume – spune Apostolul Pavel –, ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de desubt, și toată limba să mărturisească că Domn este Iisus Hristos, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl” (*Filipeni* 2, 9-11). Așadar, criteriul după care se decide soarta oamenilor este umanitatea desăvârșită și eternizată a lui Iisus Hristos ca Dumnezeu și om desăvârșit.

Martorii judecării lui Hristos

Primul martor al judecării lui Hristos este însăși conștiința omului judecat. Conștiința îl sancționează pe om din timpul vieții lui pământești pentru faptele săvârșite de el împotriva ei. Nnicând nu se află omul pus față în față cu conștiința lui ca la judecata lui Hristos. Pentru faptele contrare ei, conștiința îl chinuie și îl osândește pe om încă în timpul vieții pământești. Dar în momentul morții toate faptele ies la iveală, încât omul recunoaște el însuși

că nu s-a făcut vrednic de comuniune. Atunci el va spune: „O, Dumnezeu, adevărate sunt faptele Tale și dreaptă este judecata Ta. Am fost chemat și n-am răspuns; învățat am fost și n-am ascultat; muștrat am fost și am râș”. De aceea, o scriere filocalică îl îndeamnă pe credincios: „Luptă-te să iei arvuna mântuirii în chip ascuns înlăuntrul inimii tale, cu o siguranță neîn-doielnică, așa ca la vremea ieșirii să nu ai tulburare și spaimă neașteptată”. La judecata particulară toate faptele rele vor deveni evidente în mod neîn-doielnic, iar sufletul va recunoaște deplin, datorită proprii sale conștiințe, că nu s-a făcut vrednic de comuniune.

În al doilea rând, scrierile duhovnicești vorbesc pe larg despre prezența demonilor și a îngerilor în momentul judecății, mai înainte de a se da sentința. Demonii aduc în față faptele rele ale celui judecat, iar îngerii, pe cele bune. Demonii nu sunt atât martori, cât mai ales acuzatori ai celui judecat, exagerând greșelile săvârșite de acesta, fără să țină seama dacă ele au fost sau nu iertate în Taina spovedaniei. Ei rețin cu grijă și lăcomie toate faptele și gândurile rele ale oamenilor, pe care îi ispitesc căutând să sporească în ei confuzia, contradicția și nesiguranța. Muribunzii văd într-o clipă fulgerătoare toate relele făcute de ei în cursul vieții, căci prin toate aceste chipuri ale răutăților lor se fac simțite duhurile rele, care i-au atras spre ele. Iadul nu înseamnă nimic altceva decât permanentizarea maximă acestei vederi.

Aceste duhuri rele sau demonii sunt alungați de *îngerii buni*, care întăresc conștiința și dau curaj sufletului. Ei îmbărbătează sufletul împotriva deznădejdii pentru păcatele săvârșite în viață, scoase la iveală și exagerate de duhurile rele. Datorită îngerilor buni, sufletul învinge duhurile rele și merge în rai, căci ei sunt în cea mai intimă apropiere de Dumnezeu. Căci scris este: „am văzut și am auzit glas de îngeri mulți, în jurul tronului” (*Apocalipsa* 5, 11), care „s-au închinat lui Dumnezeu” (*Apocalipsa* 7, 11), iar dreptii „vor fi ca îngerii în cer” (*Matei* 22, 30). Raiul înseamnă prezența intimă a tuturor în comuniunea cu Dumnezeu. Îngerii sunt apărătorii noștri, iar demonii acuzatorii noștri înaintea Dreptului Judecător.

În al treilea rând, martori ai judecății lui Hristos sunt toți sfinții în frunte cu Maica Domului. Atât Maica Domnului, cât și sfinții sau mucenicii sunt chemați, în cântările bisericești, să se roage lui Hristos ca să se milostivească spre cel judecat și să-l izbăvescă de durerile sau chinurile veșnice.

Trebuie remarcat faptul că în timp ce Sfinții Părinți arată că la judecata lui Hristos accentul se pune pe faptele săvârșite de om în timpul vieții, cântările bisericești de la slujba înmormântării pun accentul pe iertarea lui Hristos față de cel adormit. Aceste rugăciuni sau cântări bisericești exprimă credința tare că Hristos ține seama de aceste manifestări de dragoste ale tuturor față de sufletul aflat în pragul veșnicei pierzări. De aceea, Apostolul Pavel ne îndeamnă: „Faceți în toată vremea, în Duhul, tot felul de rugăciuni

și cereri, și întru aceasta priveghind cu toată sâgăruința și rugăciunea pentru toți sfinții” (*Efesenii* 6, 18). Sobornicitatea Bisericii este, de aceea, un aspect de mare importanță pentru soarta eternă a fiecărui suflet. Rugăciunea Bisericii este de mare importanță pentru mântuirea fiecărui credincios.

Expresiile «sânul lui Avraam», «corturile dreptilor» indică unirea tuturor în iubirea lui Hristos, și prin Hristos în comuniunea iubirii Sfintei Treimi. Raiul înseamnă prezența intimă a tuturor în Hristos. În lumina comuniunii trinitare, martorii omului înaintea lui Hristos, la judecata particulară, au rolul de a pune în evidență dreptatea judecății Lui, în calitatea lor de acuзаторi sau apărători ai sufletului supus judecății.

Caracterul provizoriu al judecății particulare

Soarta sufletului, răsplata sau osânda, în urma judecății particulare nu este nici completă nici definitivă. Mai întâi, ea nu este completă, întrucât omul atunci nu se află în deplinătatea ființei lui psihofizice, ci este de față numai sufletul lui, despărțit de trup. Dacă sufletul a fost activ în curtsul vieții pământești a omului prin intermediul trupului, înseamnă că el nu poate primi răsplata cuvenită atâta vreme cât rămâne despărțit de trup. Dar cum sufletul se unește cu trupul abia la *A doua venire a Domnului*, doar atunci omul își va primi răsplata sau pedeapsa în mod deplin. Până atunci sufletul trăiește numai anticipat pedeapsa sau fericirea veșnică. Sfântul Ioan Gură de Aur spune foarte concludent în acest sens: „Chiar dacă rămâne sufletul, chiar dacă este nemuritor de mii de ori, după cum și este, totuși fără trup nu va primi bunurile nespuse, precum nici nu va fi pedepsit definitiv, căci toate se vor înfățișa înaintea scaunului lui Hristos, ca să primească cu trupul răsplata celor făcute, fie bune, fie rele. Dacă trupul nu învie, sufletul rămâne neîncununat, în afara fericirii aceleia din ceruri.”

Judecata particulară nu este nici definitivă pentru două motive. Mai întâi, pentru faptul că starea celor mai puțin păcătoși, în lumina comuniunii lor cu Dumnezeu, poate fi modificată în bine prin rugăciunile, jertfele și actele de milostenie făcute de semenii lor de pe pământ, care i-au cunoscut și i-au iubit, spre pomenirea lor. În al doilea rând, judecata trebuie să ia în considerare și consecințele faptelor omului judecat asupra celor ce îi urmează exemplul sau îi dezvoltă ideile. Dar cum aceste efecte sau consecințe se pot vedea numai la judecata generală, în prezența tuturor, înseamnă că numai atunci omul poate fi judecat definitiv. Dacă judecata particulară se adresează fiecărui suflet, la judecata generală vor participa toți oamenii și atunci se vor vedea consecințele faptelor fiecăruia atât în lumina comuniunii lui cu Dumnezeu, cât și cu semenii săi. Atunci cei păcătoși vor merge la „pedeapsa veșnică, iar cei drepti la viața veșnică” (*Matei* 25, 46). Judecata

particulară are un caracter provizoriu, fiindcă numai la judecata generală sufletul se unește cu trupul și doar atunci se va vădi definitiv comuniunea omului cu Dumnezeu și cu semenii săi.

Comuniunea sufletelor cu Dumnezeu și întreolaltă în rai.

Această comuniune a sufletelor cu Dumnezeu în rai este numită de Sfânta Scriptură ca «Împărăție a cerurilor» (*Matei* 5, 3, 10), «Împărăția lui Dumnezeu» (*Luca* 13, 29; *1 Corinteni* 15, 50), «Casa Tatălui ceresc» (*Ioan* 14, 2), «Viața lui Iisus Hristos» (*Ioan* 14, 6) sau «bucuria Domnului» (*Matei* 25, 21).

Sufletele care au fost găsite capabile de comuniunea cu Dumnezeu la judecata particulară nu sunt fixate în starea de comuniune imobilă și individuală a unei esențe divine impersonale, ci într-o comuniune de iubire cu Sfânta Treime și întreolaltă mult superioară celei de pe pământ. Ele văd fața lui Hristos și comunică între ele. Ele laudă împreună pe Dumnezeu și-I slujesc Lui, iar Hristos le conduce tot mai adânc în iubirea lui Dumnezeu de care se împărtășesc tot mai deplin (cf. *Apocalipsa* 7, 9-17; 15, 2-3). Nu este vorba de o contemplație nemișcată, ci de manifestare de iubire și din partea dreptilor și a lui Dumnezeu în Treime. Această comuniune are și o statornicie a ei, dar este și o mișcare continuă spre o treaptă mai adâncă, fiind o „mișcare stabilă”, sau o „stabilitate mobilă”, cum o numește Sfântul Grigorie de Nyssa. Prin energiile divine Dumnezeu Se comunică dreptilor pentru ca să-i înalțe la o cunoaștere tot mai mare a Lui, la o experiență și la o stare de fericire tot mai înaltă. De aceea, Sfinții vor progresa la infinit în comuniunea lor cu Dumnezeu, fără să ajungă să o cuprindă în întregime. Și îngerii înaintează în vederea lui Dumnezeu din veacul viitor, devenind mereu mai apți pentru o iluminare tot mai înaltă. Comuniunea sfinților cu Dumnezeu în rai sporește și se adâncește neîncetat, procurând acestora o fericire negrăită.

Comuniunea Sfinților din rai cu Biserica de pe pământ.

Iubirea dreptilor întreolaltă se îndreaptă și spre cei de pe pământ, cu care se află într-un anumit grad cuprinși în Hristos, fiind scăldați de iubirea Lui supremă. Astfel se explică și faptul că sfinții pot ajuta și ajută pe cei de pe pământ în greutățile lor și mai ales în trebuința lor de mântuire. Iubirea lor față de Hristos îi face să se resimtă în ființa lor de toată preocuparea lui Hristos pentru ajutorarea celor de pe pământ. Dacă ei „merg după Miel oriunde Se duce El” (*Apocalipsa* 14, 4) și dacă Hristos este cu noi „în toate zilele până la sfârșitul veacurilor” (*Matei* 28, 20), așa cum a făgă-

duit, Sfinții sunt și ei duhovnicește cu noi, pentru că Hristos nu este singur niciodată. Sfinții sunt aproape de Hristos, au „îndrăzneală” la El. Iisus i-a declarat «prietenii» Lui (Ioan 15, 14) și i-a asigurat: „Dacă rămâneți întru Mine și cuvintele Mele rămân întru voi, veți cere orice veți vrea și se va împlini vouă” (Ioan 15, 14). „Cereți și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină” (Ioan 16, 24).

Rugăciunile Sfinților pentru noi.

Pe baza acestor asigurări ale Domnului, Biserica este convinsă că Sfinții pun această îndrăzneală a lor în slujba iubirii față de cei ce au nevoie de ajutor și cer mântuirea acestora de la Hristos. Căci numai așa bucuria lor este deplină. Numai atunci când ne vor vedea mântuiți împreună cu ei, la sfârșitul timpului, vor lua și ei deplin bucuria veșnică (cf. Evrei 11, 40). Căci bucuria este cu atât mai mare cu cât este împărtășită de mai mulți, iar Dumnezeu este cunoscut într-o bogăție cu atât mai deplină cu cât strălucește în mai multe suflete. Sfinții din cer se roagă lui Hristos pentru noi, pentru adâncirea comuniunii noastre cu Dumnezeu.

Rugăciunile Bisericii adresate Sfinților și cinstirea lor.

Încrezători în această iubire a lor pentru noi și în îndrăzneala lor către Hristos, Biserica și credinșii ei cer Sfinților să se roage lui Hristos pentru noi. Nu le cerem să ne dea de la ei ajutorul și mântuirea, căci, ca oameni, deși sfinți, nu au nimic de la ei, ci au totul de la Hristos, Care este cu ei. Noi le cerem să se roage împreună cu noi lui Hristos ca să ne dea nouă cele de folos în viața aceasta și mântuirea veșnică în Împărăția lui Dumnezeu. Prin aceasta aducem o cinstire Sfinților, și prin Sfinți și împreună cu ei, Îl slăvim pe Hristos Dumnezeu. Cinstindu-i pe Sfinți, Îl laudăm și slăvim pe Hristos, Care i-a umplut de atâta strălucire și a ridicat umanitatea lor la o atât de înaltă desăvârșire în El. Mai mult, lauda adusă lor este laudă și slăvire a lui Hristos, căci El este cauza primă și sursa desăvârșirii și strălucirii lor.

Rugăciunile adresate Maicii Domnului și preacinstirea ei.

Dar mai unită cu Hristos decât toți Sfinții și mai presus de toți Sfinții și Îngerii este Maica Domnului, care L-a purtat în pântecele și brațele ei ca Prunc și a rămas unită cu El prin afecțiunea omenească supremă pe care o trăiește o mamă față de fiul ei. Legătura ei cu Iisus este mai adâncă decât legătura oricărui sfânt cu El, căci firea lui omenească s-a format nemijlocit din trupul ei, și L-a alăptat și L-a iubit cu iubirea culminantă proprie unei

mame. De aceea, ea trece cea dintâi prin moartea pe care Fiul ei a făcut-o neputincioasă, a birit-o și a desființat-o.

Maicii Domnului îi cerem de aceea mai des și mai mult decât Sfinților să se roage pentru noi și pentru ai noștri, zicând: „Aleargă, Stăpână, Născătoare de Dumnezeu, și ne izbăvește pe noi de primejdii”; sau: „Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, mântuiește-ne pe noi”, adică să ne scape și să ne izbăvească din greutățile și primejdiile vieții. Pentru toate acestea, Maica Domnului este nu numai venerată, ca Sfinții, ci este supravenerată (*hyperdulia*), ca ceea ce este deasupra creaturilor omenești și a îngerilor, uniți cu Hristos.

Prezența Sfinților în frunte cu Maica Domnului în jurul lui Hristos, reprezentat în Euharistie în starea Lui de jertfă, arată că toți trăiesc unirea lor cu Dumnezeu ca o moarte tainică a lor cu Hristos, ca să sporească în comuniunea lor cu Dumnezeu. Imaginea miridelor pentru dreptii repausați și pentru vii, ce se succed de-a lungul timpului, arată nu numai solidaritatea celor ce cred în Hristos într-un anumit timp, ci a tuturor credincioșilor din toate timpurile, într-o Liturghie cosmică. Comuniunea dreptilor din rai cu cea a celor din Biserica de pe pământ pune în evidență comuniunea universală a tuturor Sfinților și a Maicii Domnului, în Hristos.